

**ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ НА ОТНОШЕНИЯТА
С БЪЛГАРСКАТА ПАТРИОТИЧНА ЕМИГРАЦИЯ
В АМЕРИКА
(ПО ПОВОД 25-ГОДИШНИНАТА ОТ ВЪЗРАЖДАНЕТО НА МНИ)**

Проф. д.ист.н. Трендафил Митев

Едно от най-значимите постижения на българската хуманитарна интелигенция през последния четвърт век е свързано с възстановяването на Македонския научен институт (МНИ) в София през 1990 г. и разгръщането на дейността му. След демократичните промени в страната от края на 80-те години на ХХ в., мнозина от активното по това време поколение историци, филолози, етнографи, юристи и общественици пренебрегнаха откритите се широки личностни перспективи за бърза политическа кариера. Стойки на солидни държавотворни позиции в своето академично развитие, тези хора насочиха усилията си главно към пълно възраждане на обективността и академизма в изследователския процес. Само така можеше да се гарантира плодотворно разработване на научната проблематика и от „забранените зони“ на историята на България, маркирани с догматиката на предишното общество.

Важна страница в този процес бяха научните изследвания, посветени на организираната българска патриотична емиграция от Македония, изселила се в Новия свят през първата половина на ХХ в. На това поприще не беше възможно да се постигнат сериозни резултати без възстановяване на деловите отношения на института с основния представител на родолюбивата емиграция зад океана – Македонската патриотична организация в САЩ, Канада и Австралия (МПО). През десетилетията на Студената война Българската комунистическа партия (БКП) обявява идеите и делото на българските патриоти в новия свят за съставна част от „пропагандата на империализма“. Поради това научните изследвания, свързани с тази проблематика, се третират като „идеологическа диверсия“. В резултат за половин век са прекъснати напълно плодотворните отношения между двата основни центъра на патриотичното движение на македонските българи – единият в България, другият в Северна Америка. През първата половина на ХХ в. те осъществяват множество съвместни инициативи пред световното обществено мнение в защита на разпокъсания български народ. Една реалност, която новото време повелително налагаше да се преодолее, защото последиците от нея създаваха пречки за трайните национални интереси на България и българите.

Като един от възстановителите на МНИ и активен участник в неговата дейност през изминалия четвърт век, имах възможността да дам своя принос във възраждането на отношенията на Института с МПО. Това е една важна страница от историята на двете организации, чиято фактология не се познава цялостно. Четвъртвековният юбилей на МНИ е добър повод тя да се възстанови събитийно. Така ще се очертаят

още по-пълно реалните измерения на дейността, която МНИ като водещ център на българската хуманитаристика разви през посочения период.

* * *

Трайният интерес към българската национална проблематика възникна по време на следването ми в специалност „История“ и се задълбочи с научната ми дейност като преподавател в СУ „Св. Климент Охридски“, където от декември 1974 г., след спечелен конкурс, започнах работа като асистент в Историческия факултет (ИФ), а през 1981 г. защитих и докторската си дисертация.

Такава дейност във факултета вече реализираше и доцент Милчо Лалков. В началото на 80-те години на работа в ИФ беше назначен и наскоро защитилият докторската си дисертация колега Димитър Гоцев. Той беше свързал изцяло своята научна кариера с темата Македония и борбите на българския народ за обединение. Все товава доц. Стайко Трифонов навлезе дълбоко в тракийските аспекти на българската национална тематика. Така около средата на 80-те години на ХХ век в Историческия факултет на СУ се оформи едно ядро от млади, много продуктивни учени, които се ангажираха трайно с националната проблематика. Ние изградихме нещо като неформален, колегиален кръг. В междучасията, след учебните занятия, при срещи по коридорите или на събрания, обменяхме идеи, споделяхме трудности, правехме преценки за онова, което е редно да се изследва в бъдеще. В съзнанието ми са останали спомени за разходки с Димитър Гоцев по булевард „Цар Освободител“. Движейки се към автобусните спирки на „Орлов мост“, за да се приберем по домовете си в кв. „Младост“, ние говорехме за Македония и съдбата на българите там.

Разгърнатата многопосочна изследователска и издателска дейност от колегите в ИФ по националната проблематика, стана причина аз също да започна да търся една своя „трайна ниша“ в тази област на хуманитарното знание. Такава, която все още е бяло поле и предлага дългосрочна перспектива за научноизследователска работа. През 1985 г., вече като доцент, в читалнята на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ случайно попаднах на един брой от в-к „Македонска трибуна“ – печатния орган на МПО в САЩ, Канада и Австралия, основан през 1927 г. Тогава въпросното издание се намираше в известния „секретен фонд“ на Народната библиотека. Някой от служителите очевидно беше допуснал грешка, за да попадне броят в читалнята при останалите вестници. В онзи ден прочетох три пъти съдържанието на това издание. От него узнах детайли за онова, за което в ИФ все още имахме само най-обща представа: че в Америка от 1922 г. съществува организирано патриотично движение на македонските българи. Вестникът на МПО ми даде точни сведения за местонахождението на ЦК на МПО, където се издава неговият печатен орган, в кои градове съществуват най-масовите и активни структури на патриотичната организация. Тази информация се оказа решаваща. У мен съзря твърдо намерение да изследвам историята и постиженията на българското патриотично емигрантско движение в новия свят.

Проучванията, които направих в българските архиви, показаха, че у нас няма достъп до богата документация по тази тематика. Първо, защото заради войните отношенията между България и САЩ през ХХ в. са били прекъсвани за дълги периоди от време. Затова размяната на кореспонденция и вестници не е вървяла редовно. Второ, защото основната част от онова, което все пак е било събрано в МНИ, през 1947 г. е било предадено на властите в Скопие. Оставаше единственият изход от ситуацията

– да се потърси начин за работа в библиотеки и архиви на САЩ. През втората половина на 80-те години това беше възможно само ако се участва в ежегодния конкурс, обявяван от Фондация „Фулбрайт“. Тя отпускате стипендии на учени, които се занимават с изследвания на отношенията между своите държави и САЩ. Някои от младите колеги историци в България вече се бяха възползвали от тази възможност и разказваха, че са доволни от свършената работа. Поради това през 1987 г. се явих на конкурса, обявен от фондацията, положих успешно изпитите и получих едногодишна стипендия за работа в американските библиотеки и архиви.

На 1 септември 1988 г. заминах за Вашингтон, а оттам – за Южноилинойския университет край Сейнт Луис, щата Мисури. Със съдействието на научния ми консултант проф. Стенли Кимбъл, водещ специалист по емиграционната политика на Щатите, получих достъп до богата колекция от англоезична литература, свързана с развитието на различните емигрантски общности в Северна Америка. През декември 1988 г. проф. Кимбъл успя да достави в библиотеката на университета и микрофилми на в-к „Народен глас“. Това е основният български емигрантски вестник, издаван в САЩ през периода на Първата световна война. Тогава изданието е било ежедневник. Поради това върху неговите страници са печатани всички данни за дейността на различните български емигрантски организации. Така за около три месеца събрах информационното градиво, от което по-късно се роди монографията „Македонобългарският централен комитет в САЩ (1918–1919)“, издадена през 1992 г. Това беше тема, по която дотогава нямаше дори един написан ред в българската историография.

Междувременно – в началото на март 1989 г. – изпратих две заявления във връзка с по-нататъшно разширяване на моята събирателска работа. Едното беше адресирано до управата на Хувър институт, подструктура на Станфордския университет в Сан Франциско, Калифорния. Там се съхранява архивът на цар Фердинанд. Ексмо-нархът го изнася от България през октомври 1918 г. и десетилетия наред достъпът до него е бил практически невъзможен. Очаквах да открия ценна документация, тъй като през 80-те години на миналия век представите ни за съдържанието на тази колекция бяха твърде скромни. Второто ми заявление беше адресирано до ЦК на МПО в град Форт Уейн, щата Индиана. Председател на организацията по онова време бе г-н Иван Лебамов. Всъщност точно там се надявах да работя с най-ценната документация за дейността на организираното българско патриотично движение в Новия свят след Първата световна война. За да се добие някаква представа за равнището на моите изследвания, към заявлението приложих по един екземпляр от биографиите на генералите Георги Вазов и Никола Иванов, както и копие от статията за политиката на Стефан Стамболов по македонския въпрос. Написах и приложих текста и на статия, която озаглавих „Ролята на МПО за пренасяне и налагане празника на св. св. Кирил и Методий в Северна Америка“. В заявлението си поясних, че ако ръкописът се оцени, то той може да се публикува във в-к „Македонска трибуна“.

Най-напред получих положителен отговор от Станфордския университет. Съобщиха ми, че е разрешен достъп до архива на Фердинанд. При това положение по телефона се уточнихме с ръководството на Хувър институт, че ще пристигна в Сан Франциско в края на месец април 1989 г. Отговорът от Форт Уейн обаче се забави до 15 април 1989 г. В последна сметка една вечер по телефона ми се обади лично г-н Иван Лебамов. Той съобщи, че ЦК на МПО разрешава „българският учен“ да работи в архива на организацията. Ръкописът на изпратената статия за св. св. Кирил и

Методий бил одобрен и щял да излезе в юбилейния брой на „Македонска трибуна“. Той е бил посветен на празника на славянската писменост и се очаквало да се появи в края на май. Разбрахме се също така, че предвид пътуването ми до Сан Франциско заради вече договорения ангажимент в Станфордския университет, посещението във Форт Уейн ще стане към края на месец май.

В Станфорд работих от 25 април до 24 май 1989 г. Както очаквах, открих ценни документи по интересуващата ме проблематика. На 26 май се завърнах отново в Южноилинойския университет. Тогава се разбрахме с моя приятел Марвин Моули, потомък на стар български род от Македония, в края на месеца да пътуваме с неговата кола до Форт Уейн. Най-напред посетихме град Индианаполис. Там г-н Моули ме срещна с последния от големите стари дейци на МПО – г-н Христо Низамов, родом от Ресен, Македония. След Първата световна война бяга от родния край. Няколко години живее в София, а след това емигрира в Съединените щати. По родова линия е първи братовчед на Симеон Радев. През 30-те години, когато Радев е пълномощен министър на България във Вашингтон, Христо Низамов и Лазар Киселинчев са назначени за служители в „Представителството“ на МПО в Ню Йорк. Така МПО получава ценна информация от Българската легация във връзка с политиката на великите сили по македонския въпрос. Симеон Радев им предоставя и връзки за срещи с висши служители в Държавния департамент във Вашингтон, с влиятелни сенатори, издатели на вестници и авторитетни американски общественици. Пред тях Низамов и Киселинчев лобират за каузата на българите в Македония.

След Втората световна война Христо Низамов години наред работи в редакцията на „Македонска трибуна“, като за известен период е и главен редактор на изданието. През 1989 г. той вече надхвърляше 85 години, а на следващата 1990 г. почина. Така че срещата с него беше наистина първото значимо събитие в моите усилия да се докосна непосредствено до личностите, идеите и делото на организираното българско патриотично движение в Новия свят. В петчасовия, изключително добронамерен разговор, който проведохме с г-н Низамов, той разказа подробности от своя живот и дейността си като висш функционер на МПО. Съобщи ни много интересни факти за работата и на онези дейци на МПО, които са пристигали от България, за да помагат при изграждането на патриотичната организация. Христо Низамов ценеше най-много приносите на Йордан Чкатров, Любен Димитров, Петър Ацев и Асен Аврамов. Домакинят на срещата ни се съгласи разказът му да се запише на магнетофон. Така събрах първата конкретна и неизвестна фактология по водещото направление на моите научни интереси. В края на срещата Христо Низамов позвъни лично на г-н Иван Лебамов, за да го информира, че на следващия ден „гостенчето от България“, както се изрази той, ще бъде при него в ЦК на МПО във Форт Уейн.

Председателят на МПО по това време – Иван Лебамов, е българин, роден в САЩ, чиито родови корени са от Костурско. По професия той е юрист. Един от най-авторитетните адвокати във втория по големина град на щата Индиана – Форт Уейн. Неговата кантора се намира в идеалния център на града. Високият авторитет и влиянието му сред обществото са причина от 1972 до 1976 г. Лебамов да бъде избран за кмет на града. Наред с добрите спомени, оставени сред местното население като ефективен и справедлив управник, тогава той дава разрешение в близост до централата на МПО да се построи и първият паметник на борците за свободата на Македония, издигнат в Новия свят.

*Срещата с г-н Христо Низамов
в Индианаполис, 1989 г.*

*С г-жа Виржиния Низамова-Сорсу
пред паметника на борците
за свободата на Македония
в гр. Форт Уейн, САЩ*

Срещата ми с г-н Иван Лебамов започна към 10 часа на 29 май 1989 г. в централата на организацията. Домакинът ме посрещна много радушно. Най-напред той обясни, защо близо месец и половина не е било отговорено на моето заявление за разрешаването на достъп до библиотеката и архива на МПО. Думите му по този въпрос бяха приблизително следните: „Много години ние тук и вие там не сме поддържали редовни връзки. Голямата политика ни раздели нас, кръвните братя българи. Имало е случаи, когато нашата организация е била обявявана от официалните представители на комунистическата власт в България за „фашистка“. Това е била причината ние внимателно да се пазим от излишни провокации. Вече настъпват обаче нови времена (имаше предвид разведряването в международните отношения, след идването на власт на Горбачов в Москва – б.м.) и ние трябва да се опитаме да възстановим отново нашите добри връзки, които са съществували в миналото“. Господин Лебамов продължи: „В Югославия предстоят важни промени и ние пак трябва да сме заедно, за да защитим правата на българите в Повардарие. Тъй като не се познаваме, допитахме се и до „Радко“ (Иван Михайлов, който по това време живееше в Рим – б.м.) какво той мисли по въпроса – да дадем ли разрешение за пръв път един учен, пристигнал от социалистическа България, да работи в нашия архив. След като се запозна с книгите ти, Радко даде положителен отговор и ето сега, ние разговаряме в нашата библиотека“.

От тези думи на Иван Лебамов се изясниха няколко неща. Първо, колко недоверие е било наслоено в средите на организираното българско емигрантско патриотично движение по време на Студената война към политиката, провеждана от официална София във връзка с националната проблематика. На второ място, стана ясно, че ръководството на МПО гледа сериозно на проблема за предстоящото ново активизиране на македонския въпрос в хода на вече започващите промени в Югославия. И най-важното за мен, че ледовете бавно започват да се разтопяват. ЦК на МПО е направил всичките си справки и за пръв път от 30-те години на XX век разрешава в „светая светих“ на организацията – библиотеката и архива, да влезе и да работи българин, който е пристигнал от София!

След обета Иван Лебамов ни разведе из редакцията на „Македонска трибуна“, разгледахме малката музейна сбирка на МПО и библиотеката с архива на организацията. Посетихме и паметника на борците за свободата на Македония, пред който положих цветя и направихме снимки за спомен. Запознах се и с тогавашния главен редактор на вестника г-жа Виржиния Низамова-Сорсу, дъщеря на Христо Низамов. Установените делови отношения с нея по-късно се оказаха много важни за успешната ми работа в архива на МПО. Накрая се събрахме в адвокатската кантора на г-н Иван Лебамов и формулирахме няколко важни решения с оглед на бъдещето.

Първо, изяснихме, че аз не съм в състояние да започна веднага работа в архива на МПО. Специализацията ми приключваше в средата на месец юни 1989 г. Вече имах дори самолетен билет за връщане в България. Изтичаше и срокът на визата ми за пребиваване в Съединените щати. Поради това се съгласихме, че моето първо посещение във Форт Уейн има само „опознавателен“ характер. На тази основа Иван Лебамов уточни, че за да се работи плодотворно в библиотеката и архива на МПО, са необходими минимум 3 месеца. Взехме следното решение: да се завърна в София и през 1990 г. да направя постъпки, за да получа нова виза. След това да пристигна отново във Форт Уейн „най-малко за три месеца“, за да свърша работата, с която съм се заел. МПО пое ангажимент да ми осигури квартира, а всички разходи, свързани с пътуването, прехраната и пр., да са за моя лична сметка. Прецених, че това наистина е изключителен шанс за българската историческа наука, който не бива да се пропуска, въпреки несъмнените големи разходи, които трябваше да поема от семейния си бюджет. Разделихме се с Иван Лебамов с най-добри чувства и уговорката, че започваме „да пишем нова страница“ в отношенията между двете средища на организираното движение за защита на българите в Македония.

В средата на юни 1989 г. се завърнах в София. През лятото и есента на същата година политическата криза в България се задълбочи. На 10 ноември стана отстраняването на Тодор Живков от власт. Започна процесът на демократизация, в чийто ход възникнаха обективни условия за възстановяването и на МНИ. Междувременно през зимата на 1990 г. написах първата статия в областта на новата си академична ориентация. Тя е озаглавена „Създаване и дейност на МПО в САЩ и Канада (1922–1941)“. Редакцията на сп. „Военноисторически сборник“ я посрещна с голям интерес. Този път работата беше публикувана веднага, тъй като в българското академично пространство навлизаше нова проблематика. Направих постъпки за получаване и на нова входна виза във връзка с евентуалното повторно пътуване зад океана. В лични разговори с приятелския кръг запознах колегите с мащабите на новооткритото изследователско поле – историята на организираното българско патриотично емигрантско

движение в Новия свят. Оценките, които получавах, се свеждаха приблизително до следното: да, трудно ще бъде, но си заслужава усилията, защото МПО действително е най-старата, най-активната и най-заслужилата българска патриотична организация отвъд океана. Така стана възможно интегрирането ми и към групата на инициаторите, които възстановихме МНИ. Актът се извърши на 3 май 1990 г. в големия салон на Македонския дом, ул. „Пиротска“ №5. Времето беше топло, поради което прозорците бяха широко отворени. Отвън се чуваше шумът на провеждащата се поредна политическа демонстрация във връзка с предстоящите избори за Седмото ВНС. То трябваше да положи новите конституционни основи на демократична България.

Възстановителите на МНИ обаче не бяха между тези „герои на новото време“, които тогава се бореа с неистови усилия, за да попаднат в листите на бъдещите „велики депутати“. Причината беше проста. Учените, заседаващи на Пиротска №5, разбираха, че делото, което предприемат, е не по-малко важно за бъдещето на българския народ. Без наличието на ясно национално самосъзнание демокрацията е празна дума. То поражда самочувствие и градивни енергии в поведението на гражданина, за да съдейства той доброволно и организирано за всестранния възход на своята родина. А развитието на тези аспекти от областта на общественото мислене можеше да стане само чрез упорита, компетентна и последователна научна и обществено-популяризаторска работа на националноотговорната българска интелигенция.

С възстановяването на МНИ започна нов етап в развитието на академичната наука, свързана тясно с патриотичното движение сред българското общество. Вече съществуваше организационен център, който обедини силите на тази част от българската интелигенция, която възнамеряваше да служи на отечеството си. Но не с празни, претенциозни речи от трибуната на парламента, не чрез безпрецедентно разграбване на националното богатство, а със знанието и истината, предопределили българската национална съдба. Времето обаче течеше. Чрез кореспонденцията си с ЦК на МПО вече бях постигнал договореност да пристигна за второто си посещение във Форт Уейн в средата на месец юни 1990 г. Поради това, вече като организиран член на МНИ, в началото на юни поисках среща и с новоизбрания председател на института – проф. Петър Шапкарев. В продължителния ни разговор го информирах за моето предстоящо пътуване. Той слушаше внимателно и през цялото време нещо записваше на един бял лист. След като привърших разказа си за моите връзки с МПО, Шапкарев обобщи идеите, които беше нахвърлял върху листа. На практика те се превърнаха в нещо като малка програма за предстоящи действия от името на МНИ.

На първо място, проф. Шапкарев направи извод, че с посещенията и договореностите, постигнати през май 1989 г. във Форт Уейн, е извършен „важен пробив“ за бъдещето активизиране на връзките между организираното българско патриотично движение в Стария и Новия свят. Направената първа стъпка обаче трябва да се разшири и обогати, заяви Шапкарев. За целта се договорихме по време на второто посещение във Форт Уейн, наред с работата ми в архива на МПО, да проведа разговори с ръководството на организацията за формите, под които можем да възстановим и задълбочим двустранните отношения между София и Форт Уейн. Впрочем през 1990 г. от общо седемте членове на ЦК на МПО четирима живееха и работеха във Форт Уейн – Иван Лебамов, Георги Лебамов, Афродита Ацева и Виржиния Низамова-Сорсу. Следователно имаше възможност да се установят връзки и с тях, за да се договорят евентуалните по-нататъшни стъпки. Професор Шапкарев пое ангажимент да запознае

с идеите ни авторитетния деец на наскоро възстановената ВМРО – г-н Стоян Бояджиев. Впрочем в духа на стилистиката, по която работеха тогава старите деятели като Петър Шапкарев и Стоян Бояджиев, бях помолен „приказването да си остане между нас“. Очевидно между старите дейци в София все още имаше страхове и предубеждения, наслоени от опита им през изминалите 45 години. Време, през което те неведнъж са били обект на неприятни „срещи с властта“. А БСП все още играеше ръководна роля в управлението на държавата.

Второто ми посещение във Форт Уейн започна на 16 юни и продължи до 15 септември 1990 г. Настаниха ме в комплекса „Три ривърс“, близо до централата на МПО. Това ми спестяваше неизбежните пътни разходи, тъй като финансирах престоя си с лични средства. Най-напред се заех да прочета цялото течение на „Македонска трибуна“ за периода от 1927 до 1944 г. Този подход ми даде богата обща представа за всичко онова, което организацията е реализирала между двете световни войни в усилията си да защити правата и свободите на македонските българи. Давах си ясна сметка, че трите месеца, с които разполагах, не са достатъчни, за да събера „всичко“, което се съдържаше в седемдесетгодишните издания на вестника, включително и за епохата след Втората световна война. Най-важна за мен беше все пак работата с оригиналните архивни документи, която все още предстоеше. Информацията от „Македонска трибуна“ успях да обработя в рамките на един месец. В случая много ми помогна наличието на филмирано копие на изданието. То позволяваше съответният прегледан материал веднага да се ксерокопира чрез машината, на която се чете. Така беше напълнен „първият куфар“ с информация за историята на българското патриотично движение в новия свят.

В архива на ЦК на МПО

Работата с архивните материали вървеше по-бавно. Първо, защото голяма част от тях бяха писани на ръка и разчитането ставаше по-трудно. Освен това документите бяха стари, а хартията – изсъхнала и станала чуплива. Трябваше да се работи много внимателно, за да не пострадат оригиналите. Така или иначе, ден след ден, започна пълненето и на „втория куфар“ с копия на оригиналната документация. По същество това беше основната работа през оставащите два месеца от престоя ми във Форт Уейн. Тъй като времето напредваше, а ксерокопирането не вървеше бързо, г-н Иван Лебамов направи безпрецедентен жест. Той ми разреши да работя в архива и в съботния ден, който беше почивен. За целта ми предостави и личен ключ, за да мога да влизам и излизам сам от архива. Това беше израз на огромно доверие, което ми позволи да си свърша успешно събирателската работа и да преснимам практически целия запазен архив на МПО. Неделният ден беше време за срещи и разговори с онези предста-

вители от ръководството на МПО, които живееха във Форт Уейн, както и с известни българи от околността. Установи се практиката всяка неделя към 9 часа да се събираме в Българската православна църква във Форт Уейн. След литургията на свещеник Георги Недялков, посетителите в храма обикновено се пренасяха в залата към църквата. Там те прекарваха в разговори до късния следобяд. Така се срещнах с Георги Лебамов, Афродита Ацева, Климент Лебамов, свещеник Георги Недялков и много други. Те на свой ред, след като се опознахме, започнаха да ме канят на гости по домовете си, с което се установиха наистина близки отношения на уважение и доверие. В хода на това общуване разговаряхме по много въпроси. Домакините се интересуваха от събитията в България. Как са възстановени ВМРО и МНИ? Политическата промяна ще стане ли „мирно и тихо“, без излишни жертви? Каква дейност започва и възнамерява да развива възстановеният български патриотичен фронт в „старата родина“? Какво и как трябва да се направи, за да възобновим единдействието си с оглед на очакваните важни събития за българите във ФР Македония? Все пак в Югославия също протичаха драматични процеси.

Въз основа на този истински политически дебат постепенно се стигна до няколко конкретни идеи. На първо място, ЦК на МПО прие решение да отправи официална покана към ръководните тела на ВМРО и МНИ за участие в предстоящия 68-и конгрес на МПО. Той трябваше да се проведе през месец септември. А след конгреса делегация на ЦК на МПО да посети София. Подобни инициативи предстоеше да се реализират за пръв път в историята на организираното българско патриотично движение в Стария и Новия свят. В миналото от България в Америка бяха пристигали отделни представители. Най-напред Йордан Чкатров през 1925 г., а след него Любен Димитров, Петър Ацев и Асен Аврамов. Всички те обаче идват, за да работят в структурите на организацията. А от Америка за България почти нямаше случай на подобни организирани колективни посещения на най-високо равнище. През 1990 г. ставаше дума за размяна на официални делегации, така че по време на тези две визити да се определят конкретните мерки за активизирането на двустранните отношения. Естествено, удовлетворението ми нарастваше с всеки изминал ден, защото чувствах, че мисията, в която животът ме беше поставил, дава наистина добри плодове.

В средата на юли 1990 г. ЦК на МПО изпрати официалните покани до София, в които бе изразено желание за взаимната размяна на делегации. Идеята беше възприета добре и на 28 август 1990 г. гостите от София пристигнаха във Форт Уейн. Делегацията се водеше от г-н Стоян Бояджиев, а членове бяха доц. Димитър Гоцев, г-жа Мария Коева-Александрова (дъщеря на Тодор Александров) и нейният съпруг Георги Коев. Към тях се присъединих и аз. Така делегацията от България придоби петчленен състав. Тя представляше родолюбиво настроената общественост от „старата родина“ и взе участие в работата на 68-ия годишен конгрес на МПО. Той се проведе на 2 и 3 септември 1990 г. в Индианаполис, Индиана.

Българската делегация пристигна в Индианаполис на 1 септември около обяд. След настаняването в хотела „Индиана“, ни предложиха да се разходим из центъра, да разгледаме основните забележителности на щатската столица и да направим снимки. Към 17 ч. се върнахме в хотела, където заварихме много от делегатите. Вечерта беше време за свободни срещи и разговори с хората. Нас ни придружаваше г-жа Виржиния Низамова-Сорсу. Тя беше любезна да ни представя на много от новопристигналите, с които се срещнахме и запознавахме в лобито. Тогава за пръв път

установихме връзка с видните представители на българското патриотично емигрантско движение от Торонто, Канада – братята Георги и Пандо Младенови, с бившия главен редактор на „Македонска трибуна“ Борислав Иванов, с Вида Боева – секретарка на Иван Михайлов, пристигнала от Рим, с журналиста и писателя д-р Иван Илчев от Ню Йорк, със семейството на стария деец свещеник Георги Николов от Детройт, с Георги Мацурев от Питсбърг, със свещеник Дрангов от Торонто. Дори се срещнахме и направихме снимки за спомен с „Мис Канада 1990“ – госпожица Робин Узунова, която е от български произход.

Официалните заседания на 68-ия конгрес на МПО се откриха в 9 ч. на 2 септември 1990 г. Те се провеждаха в голямата конгресна зала на хотел „Индиана“. Отпред, под формата на буквата „П“, беше разположена трибуната, на която се настаняха официалните делегати на местните патриотични организации. На входа на залата беше разположена богата изложба с фотоснимки от минали конгреси на МПО, книги и предмети с етнографска стойност. На откриването присъстваха повече от 150 гости. Работата започна с внасянето на американското, канадското и черно-червеното знаме на ВМРО. Всички присъстващи пееха революционния химн „Изгрей зора на свободата“. Свещениците Дрангов и Недялков отслужиха тържествена литургия за успеха на предстоящото „ново освобождение на македонските българи от властта на Титова Югославия“. След това председателят на ЦК г-н Иван Лебамов изнесе отчетен доклад за дейността на организацията през изминалата година. Касиерът на ЦК Георги Лебамов докладва за финансовото състояние на МПО и редакцията на в-к „Македонска трибуна“. Даде се думата на всички официални представители на местните патриотични организации. Те обобщиха своята дейност в различните градове на САЩ и Канада.

*Доц. Трендафил Митев, г-н Иван Лебамов и доц. Димитър Гоцев
пред оригинално знаме от Илинденското въстание 1903 г.,
Индианаполис, 1989 г.*

След обяда всички делегати и гости на конгреса участваха в тържественото шествие по главната улица на Индианаполис. Една стара традиция на организацията, която се повтаря при всеки от конгресите. С този „публичен марш“ членовете на МПО изразяват открито своите искания за свобода на българите в Македония. Шествието носеше много знамена, големи плакати с различни родолюбиви призови, пееха

се песни. Хората бяха с приповдигнато настроение, защото чувстваха, че участват в публична гражданска инициатива за една справедлива кауза. Така за 68-и път организираното българско патриотично движение в Новия свят показва своята воля за правото на българите в Югославия свободно да изразят националната си принадлежност. Шумното шествие из главната улица на Индианаполис се спря на мястото, където е било седалището на ЦК на МПО до 1947 г. Там сега е поставен красив барелеф. Манифестацията се придружаваше от кореспонденти на местната телевизия и вестниците. На следващия ден най-влиятелният ежедневник в Индианаполис – „Индиана старс“, отрази събитието със снимков материал и текст.

На 2 септември 1990 г. вечерта се проведе ежегодният „конгресен банкет“ на МПО. По традиция това също е тържествен акт. На него се произнасят продължителни и разнообразни речи от страна на гости и делегати. След встъпителното слово на председателя Иван Лебамов, делегатите и гостите бяха поздравени от представител на градската управа в Индианаполис. След това се даде думата на членовете на делегацията от България. Стоян Бояджиев разказа за възстановяването на ВМРО и включването ѝ в демократичния политически процес в България. Доц. Димитър Гоцев изясни ситуацията във ФР Македония, като изказа надеждата, че най-сетне и там ще възникнат благоприятни условия за възстановяване на близки отношения с насилствено разделените след края на Втората световна война българи. Госпожа Мария Коева разказа спомени за своя баща, Тодор Александров, и съдбата на неговото семейство. Моето слово беше посветено на традициите на единодействието между ВМРО и МПО. Наблегнах на възможностите за възстановяване и обогатяване на родолюбивата традиция, положена от българската родолюбива емиграция. Делегатите и гостите изслушаха нашите изказвания с внимание и одобрителни ръкопляскания. След последната реч беше прочетена и приета официалната резолюция на 68-я конгрес на МПО. Тя изразяваше надеждата на българската патриотична емиграция в Новия свят за благополучно приключване на процесите в Югославия, което би дало шанс за изява на българското самосъзнание и на славянското население край Вардар.

След официалната част на годишния конгресен банкет започна „народното веселие“. Свирише голям самодеен оркестър от Индианаполис, с богат репертоар от български народни песни и танци от Македония. В огромната конгресна зала се завъртя тежко българско хоро с над 500 участници. Хората се веселяха искрено, защото чувстваха че се намират на истинско българско празненство, което се случва само веднъж в годината и което трябва да се преживее с възможно най-високия градус на лична емоция и удоволствие. Делегатите от България бяха заобиколени от големи групи хора, които питаха и разпитваха за още и още подробности около ситуацията в Източна Европа и на Балканите. Този голям разговор по народните работи продължи до 5 ч. сутринта на 3 септември 1990 г.

На другия ден спахме малко, защото в 9 часа отново бяхме на крак. И пак срещи и разговори с хората, размяна на адреси и пожелания отсега нататък българите от Стария и Новия свят да се срещат и общуват много по-често и по-плодотворно. Всеки искаше да се снима с нас, поради което за целта се отдели повече от един час. Следобед на 3 септември започна раздялата. Хората тръгнаха обратно към своите градове. Домакините и делегацията от България също се отправиха за Форт Уейн.

Още неотпочинали от събитията в Индианаполис, на 5 септември 1990 г. пристигна новината за смъртта на Иван Михайлов в Италия. Членовете на ЦК на

МПО веднага се събраха на заседание в редакцията на „Македонска трибуна“. На него беше поканена и нашата делегация. Обсъди се въпросът кои лица ще заминат за Рим, за да участват в погребението и какво трябва да се направи във Форт Уейн, за да се отбележи по подобаващ начин смъртта на бележития деец на българското националноосвободително движение в Македония. Взе се решение веднага да се подготви и издаде един траурен брой на в-к „Македонска трибуна“. За неговото бързо стъкмяване всеки от нас получи задача да напише статия. На мен възложиха материал на тема „Иван Михайлов и „Македонска трибуна“ работиха заедно за свободата и независимостта на Македония“. Статиите бяха преведени на английски език. Още на следващия ден траурният брой излезе от печат. Изданието беше публикувано върху специална бяла твърда хартия. На първата страница – с голям портрет на Иван Михайлов, а по вътрешните страници на български и английски език бяха публикувани материалите, които написахме с г-н Стоян Бояджиев и доц. Димитър Гоцев. По същество ние тримата направихме основната част от този брой, защото членовете на ЦК бяха ангажирани с подготовката по предстоящото бързо пътуване до Рим.

На 8 септември г-н Стоян Бояджиев, доц. Димитър Гоцев, г-жа Мария Коева и нейният съпруг тръгнаха обратно за София. Преди отпътуването им се състоя последното работно заседание с членовете на ЦК от Форт Уейн. На него се уточниха подробностите около предстоящото посещение на делегацията на МПО в София през октомври 1990 г. Моят полет през океана беше за 15 септември 1990 г. Поради това използвах последната седмица за окончателно преглеждане и ксерокопиране и на последните важни документи от архива на МПО, които ме интересуваха. Представителите на ЦК на МПО изказаха желанието си за оригиналната историческа документация да се предадат за „вечно съхранение“ в библиотеката на МНИ в София, а сведенията, почерпани от страниците на „Македонска трибуна“ да останат за изследователско използване от Трендафил Митев. Така приключи работата ни по запознаването и съхраняването за българската наука на богатото документално наследство на организираното българско емигрантско движение в новия свят. Регистрирана беше една от най-важните страници в развитието на отношенията между МНИ и МПО. Страница, която беше прецедент в цялостната история на борбите за национално обединение на българския народ.

* * *

Първата официална делегация на МПО пристигна в София на 15 октомври 1990 г. Посещението ѝ в България придоби общо взето опознавателен характер. По това време ВМРО нямаше официален политически форум. Сред гостите бяха: касиерът на ЦК на МПО г-н Георги Лебамов със съпругата си, членът на ЦК на МПО г-жа Афродита Ацева, главният редактор на „Македонска трибуна“ г-жа Виржиния Низамова-Сорсу и синът на Иван Лебамов Джордан Лебамов. Гостите бяха посрещнати на летището и настанени в хотел „Шератън“. На 16 октомври делегацията на МПО проведе продължителна среща с лидерите на ВМРО. След това пристигнаха при нас, в МНИ. Разговорът с ръководството на института се състоя в малката заседателна зала на втория етаж в Македонския дом, откъм Халите. Запознахме нашите приятели от Форт Уейн с амбициозната научноизследователска програма, с която институтът вече се беше ангажирал. Подарихме голямо количество книги и списания, които да се отнесат обратно в библиотеката и архива на МПО. Договорихме се да започне редовна размяна на нашите издания. МПО да изпраща в-к „Македонска трибуна“, а МНИ – своите списания и новоиздадените книги. Организирана беше и богата културна про-

грама на гостите. Те посетиха две представления на Народния театър в София, пътуваха до Благоевград, за да поднесат цветя пред паметника на Гоце Делчев. Разгледаха Мелник и Рупите. В резултат опознаването и взаимното уважение се развиваха все повече. Така че когато на 22 октомври 1990 г. изпращахме делегацията на МПО обратно на софийското летище, ние се разделихме като „добри приятели и съратници в борбата“, по оценка на г-н Георги Лебамов. Направена беше нова важна крачка от страна на българската научна общественост, за да се възродят плодотворните връзки с организираното българско емигрантско движение в Новия свят. Оставаше да се изпълнят постигнатите договорености, за да се придаде реално съдържание на възстановяването и по-нататъшното развитие на връзките между двата основни центровете на патриотичното движение за защита на българската национална кауза в Македония. Въпросът опираше вече и до това дали за по-нататъшния възход на тези отношения усилията единствено на МНИ щяха да са достатъчни. Не трябваше ли да се окаже някаква целенасочена подкрепа и от страна на българската държава, поне в областта на книгоиздаването. Отговор на този род въпроси щеше да даде бъдещето.

* * *

Първата половина на 90-те години бяха изключително благоприятен период в моята научна кариера. Разполагайки с огромно количество неизползвана архивна документация, аз разгърнах мащабен изследователски и творчески процес. В резултат през 1992 г. завърших монографията си „Македонобългарският централен комитет в САЩ (1918–1919)“. Тя беше публикувана веднага от издателството на СУ „Св. Климент Охридски“. През 1993 г. излезе от печат първата книга от поредицата „Изследвания по македонския въпрос“. В нея отпечатах обемиста студия под наслов „Създаване и начална дейност на Македонската политическа организация (МПО) в САЩ и Канада (1922–1927)“. По същество това беше първата глава на солидна монография, която подготвих за историята на МПО. През 1994 г. с проф. Веселин Трайков съставихме сборника „Документи за Македония на българската емиграция в САЩ, Канада и Австралия. Том първи: 1900–1945 г.“ Трудът излезе от печат през 1994 г. Междувременно работех интензивно върху завършването и на монографията, посветена на историята на МПО от основаването на организацията до края на Втората световна война. В края на 1994 г. тя също беше готова. Директорът на Военно издателство г-н Валентин Радев настоя той да я издаде. Така през май 1995 г. на бял свят се появи и монографията ми „Българската емиграция в Америка и борбите за освобождението на Македония (1919–1945)“.

Междувременно от 1992 г. поех функциите на главен редактор на сп. „Военноисторически сборник“. Това ми позволи системно да публикувам сериозни научни статии, свързани с важни страни от историята на българската емиграция в новия свят. Две от тях (в кн. 6/1994 г. и кн. 1/1995 г.) бяха особено важни, защото за пръв път беше проучена и изяснена историята на българското патриотично емигрантско движение в Австралия. Извършената научна работа ми даде основание да тръгна към защитата на голяма докторска дисертация. За тази цел обединих текстовете на двете си основни монографии в един общ ръкопис под наслов „Българската патриотична емиграция в Новия свят и Австралия (1912–1945): организации и дейност. Принос в борбите за обединението на българския народ“. Трудът беше обсъден в разширен състав от

колегите в Института за военна история. Даде се единодушна оценка, че може да се тръгне към докторска защита. Самата процедура по защитата се състоя в началото на юни 1995 г., когато ми бе присъдена най-високата научна степен „Доктор на историческите науки“.

През цялата първа половина на 90-те години аз изпълнявах коректно научния си ангажимент, поет към ЦК на МПО от 1990 г., а именно, срещу предоставената ми документация да изпращам във Форт Уейн екземпляри от научните изследвания, които реализирах. Организацията нямаше свой изследователски сектор и се нуждаеше от по-задълбочена информация за собствената си дейност в миналото. За целта поддържах редовна кореспонденция с г-жа Виржиния Низамова-Сорсу. Тогава тя беше фактическият управител на редакцията и архива на МПО. В не едно от писмата си Виржиния ми предаваше благодарността на г-н Иван Лебамов и останалите членове на ЦК за „сериозната наука“, която е постъпила при тях. Подчертаваше се, че „МПО никога не е имала толкова академични изследвания за себе си“. Информирах г-жа Сорсу и за това, че историята на МПО беше обсъждана от най-високия академичен форум в България – Специализирания научен съвет по история към БАН, както и за факта, че той ми присъди единодушно званието „Доктор на историческите науки“ във връзка с проучването на българското патриотично движение в Новия свят.

Плодотворното ни сътрудничество и обстоятелството, че историята на МПО е била обект на най-високо научно внимание в София, е основната причина, поради която буквално една седмица след защитата на голямата ми докторска дисертация – в средата на юни 1995 г., получих нова покана да присъствам като гост на 73-ия конгрес на МПО. Той предстоеше да се проведе във Вашингтон на 2 и 3 септември 1995 г. Времето за подготовката беше изключително кратко, но се справих с предизвикателството. При издаването на втората американска виза през 1990 г. консулството в София ми беше предоставило десетгодишно право за пътуване до САЩ. Поради това нямаше проблем с подробностите около визата. Ръководството на ВМРО отпусна средства за закупуването на самолетния билет. Така стана възможно третото ми пътуване до Америка и присъствието на 73-ия конгрес на МПО.

Конгресът се проведе в голям хотел, разположен в центъра на американската столица, недалеч от мемориалния комплекс на Абрахам Линкълн. При откриването се започна с тържественото заседание и отчетните доклади, а вечерта се състоя и големият конгресен банкет. На него говориха 4–5 гости и делегати. Господин Иван Лебамов, след като направи задължителното си изказване, съобщи и за моето присъствие. Тогава ме обяви със статут на „официален гост от МНИ – София“. След това разказа подробности за плодотворното научно и информационно сътрудничество, което сме постигнали през изминалите пет години. Направи извод за правилността на стъпките, предприети през 1990 г. за възстановяването на отношенията между България и патриотичното емигрантско движение. Предостави ми и думата за слово.

Тъй като вече бях обявен за „официален гост от МНИ“, най-напред поздравих делегатите и гостите с техния пореден внушителен форум. Подчертах, че ние високо ценим нестихващата им енергия да поддържа вниманието на световното обществено мнение към актуалното развитие на македонския въпрос. Наблегнах особено върху високата оценка, която се даде при защитата на голямата ми докторска дисертация, на приноса, който МПО е направила в борбата за освобождението на Македония. След това разказах най-важното за дейността на МНИ. Обърнах внимание на

факта, че България беше първата държава в света, която призна независимостта на Република Македония. Подчертах и обстоятелството, че тя единствена полага всестранни усилия, за да спаси от колапс икономиката на най-младата (тогава) балканска държава, предвид на ембаргото, което ѝ бяха обявили съседните Гърция и Сърбия.

На това място в моето слово цялата зала стана на крака, след което последваха бурни ръкопляскания. Хората запяха в един глас революционния химн „Изгрей зора на свободата“. Драматизмът на обстановката в този момент беше впечатляващ. В очите ми се появиха сълзи, защото виждах пред себе си благодарността на тези хора от далечна Америка. Усилията на България да се осигури благоприятна перспектива за по-добро бъдеще на всички българи бяха оценени. Вечерта, естествено, бях обект на дълги разговори до ранната утрин на 3 септември 1995 г.

През деня беше организирано поредното шествие по алеите на големия парк от Линкълн мемориал до обелиска на Вашингтон зад Белия дом. На него македонските българи отново изразиха своята солидарност с българите в „Стария край“. Посетихме някои забележителности в централната част на американската столица и направихме много снимки. След конгреса, по препоръка на г-н Георги Лебамов, пътувах от Вашингтон до Форт Уейн с един от бусовете на МПО. Той превозваше нагледните материали за изложбата, откривана при всеки конгрес на организацията. Идеята беше изключително привлекателна, защото в продължение на близо два дни имах възможността да прекося и видя с очите си „половината Америка“. Пътят от Вашингтон до Форт Уейн преминаваше през пет щата.

Третото ми посещение в ЦК на МПО във Форт Уейн продължи две седмици – до 15 септември 1995 г. През това време успях да събера пълна колекция с ежегодните отчетни доклади на ЦК на МПО за периода от 1945 до 1985 г. Всички те са публикувани в отделни луксозни брошури и представляват неocenim източник на информация за развитието на българското патриотично движение в Новия свят през втората половина на XX век. Успях да ксерокопирам основната информация от в-к „Македонска трибуна“ за един от най-драматичните периоди от развитието на македонския въпрос – между 1944 и 1948 г. Това историографско градиво остана мое лично притежание, тъй като ЦК на МПО разреши да го използвам в собствените си изследвания. Нещо, с което се гордея в цялостното развитие на моята научна кариера.

* * *

Втората половина на 90-те години на XX в. също се оказа динамичен период в по-нататъшното развитие на научните ми изследвания за българската патриотична емиграция отвъд океана. При публикуването на четиритомната история на „Националноосвободителното движение на македонските и тракийските българи“ дейността на МПО в САЩ, Канада и Австралия беше представена като равностоен принос в общобългарските усилия за справедливо разрешаване на македонския въпрос. За целта в рамките на отделните периоди бяха обособени самостоятелни глави и параграфи, посветени специално на МПО. Все по това време и на тази тема написах редица студии и статии, които бяха публикувани в списанията „Военноисторически сборник“ и „Македонски преглед“. В съавторство с проф. Д. Мичев и доц. Д. Гоцев написахме и брошурата „Иван Михайлов“ – пръв опит за научна биография на видния лидер на българското националноосвободително движение в Македония.

Междувременно ръководството на МНИ взе решение да започне издаването на трудове и на английски език, които да се разпространяват в чуждите библиотеки. Целта на инициативата беше да се противодейства срещу масираната фалшификаторска пропаганда на МАНУ – Скопие. Неомакедонизмът вече полагаше огромни усилия да подмени истината за националния състав и характера на борбите, водени от славянското население в Македония. Взех активно участие при реализацията и на тази изключително важна инициатива на института. Така написах на английски език, като отделни книги – джобен формат, изследванията: „Създаване на първите български патриотични организации в Австралия“ (1994); „САЩ и Македония 1834–1945 г.“ (1999); „Кратка история на МПО“ (2001), а по-късно и работата „Един век от основаването на Българската православна църква в Новия свят (САЩ, Канада и Австралия)“ (2011). Всички споменати тук изследвания, които се появиха през втората половина на 90-те години на ХХ в., бяха разпространени в над 60 университетски и обществени библиотеки по света, с които МНИ извършваше активна размяна на научни издания. Нашите нови публикации се изпращаха задължително и в библиотеката, и в архива на ЦК на МПО. Този факт очевидно продължаваше да поддържа подчертано уважителното отношение сред ръководството на МПО към МНИ в София. Това твърдение се доказва от поканата към София българска делегация да участва в работата на 80-ия юбилеен конгрес на МПО. Той беше насрочен за първата събота и неделя на месец септември 2001 г. в Чикаго, Илинойс. Без съмнение важна роля за тази инициатива от страна на ЦК на МПО изиграха две обстоятелства. На първо място, драмата с активизирания се тогава албански сепаратизъм в Р Македония, както и колосалната помощ, която България оказа на македонското правителство, като му подари безплатно 100 танка и 150 далекобойни оръдия. Така че емиграцията очакваше от нас и информация, а и яснота върху позицията, която би трябвало да се възприеме по отношение на драматичната вътрешна криза в младата балканска държава.

Точно как са били отправени поканите към различните държавни институции в София, за да изпратят те свои представители на 80-ия конгрес на МПО в Чикаго, аз не зная. Като автор, който имаше най-голям принос в разработването на българската емигрантска история зад океана, аз получих лична покана от ЦК на МПО за участие в конгреса. Така стана възможно четвъртото ми пътуване до Америка. През 2001 г. в София се формира най-авторитетната българска делегация, която някога изобщо е участвала в конгресите на българската родолюбива емиграция в Новия свят. Тъй като този факт беше своеобразен прецедент, след конгреса написах неголям отчет за участието ни в интересното „всебългарско събитие“. Той беше публикуван в „Бюлетина“ на МНИ – „Анализи, документи, прогнози“, № 4, издаден през 2001 г. Поради това тук с малки съкращения ще предам тази важна страница в отношенията на МНИ с българското патриотично движение в новия свят така, както съм отразил събитията тогава:

„От 31 август до 3 септември 2001г. в Чикаго се проведе 80-ят юбилеен конгрес на Македонската патриотична организация (МПО)... За седалище на 80-ия конгрес беше избран един от най-представителните хотели в Чикаго – „Палмар хаус – Хилтън“. Делегатите и гостите започнаха да пристигат там още на 30 август следобяда. Добрата предварителна разгласа и фактът, че конгресът беше юбилеен, повлияха на него да бъдат представени всички големи местни структури на МПО в САЩ и Канада, които работят в онези северноамерикански градове, където са съсредоточени най-значимите заселнически колонии от македонски българи като: Форт Уейн, Дет-

ройт, Чикаго, Индианаполис, Синсинати, Гранит сити, Акрон, Сейнт Луис, Лос Анджелис, Торонто и др.

Във връзка с конгреса специална делегация пристигна и от България. В нея бяха включени г-жа С. Гроздилова, народен представител и заместник-председател на парламентарната група на НДСВ, г-н Любчо Трохаров, представител на Министерството на външните работи, г-н Йордан Янев от Комитета за българите в чужбина и доц. Трендафил Митев, заместник-председател на Македонския научен институт в София. За разлика от други години, поради проблеми, създадени от албанските екстремисти, на 80-ия конгрес на МПО не присъстваше делегация от Република Македония. Този факт способства на заседанията и в кулоарите да се избегнат излишните спорове по т.нар. наследени въпроси, останали от политиката на ЮКП в Повардарие-то. От Скопие присъстваше само г-н Владо Перев, известен със своя зрял и цивилизован подход към целия комплекс от проблеми, свързани с Република Македония.

По стара традиция целият шести етаж на хотел „Хилтън“ беше ангажиран за уреждането на ежегодната предконгресна изложба. Тя започваше с портрети на двамата президенти – на Република България, г-н Петър Стоянов, и на Република Македония, г-н Борис Трайковски. Под тях на български език беше закачен плакат с надпис „Добре дошли“. В експозицията на изложбата бяха подредени стотици постери със снимки, отразяващи моменти от минали конгреси на МПО, публични манифестации, устройвани от делегатите из улиците на най-големите американски и канадски градове, портрети на водачи на ВМРО, ръководителите на МПО и др. Предлагаша се за продажба стари и нови издания на МПО на български и английски език, художествено изработени предмети, снимки на исторически места и градове в Македония. С тази изложба ЦК на МПО позволява на всички делегати и гости, преди да влязат в конгресната зала, най-напред да „минат“ лично през народното ни минало и култура... В резултат се припомня несприлюдено същността на мисията, която МПО изпълнява сред българската диаспора в Новия свят.

Според програмата на конгреса 31 август беше определен като ден за срещи и разговори между делегатите и гостите. Навсякъде в обширните фойета, между експонатите на изложбата и из хотелските стаи се срещаша стари познаници. Разменяха се сведения за близки и приятели, течеше дебат за актуалната обстановка в Македония. По този начин се формираше несприлюдена обстановка за сериозна работа. Нейният пръв апогей настъпи на многолюдната танцова вечеринка, проведена вечерта в една от най-големите зали на хотела. Повече от 10 часа мощен духов оркестър свиреше най-хубавите български хора и песни от Македония.

На 1 и 2 септември се състояха деловите заседания на 80-ия конгрес на МПО. Те протекоха по правилата на една отдавна утвърдена традиция: тържествено откриване със слово на председателя на ЦК г-н Крис Иванов от Детройт; отчет за дейността на МПО през изтеклата година – включително и върху приходите и разходите на организацията; отчет на делегатите, представящи местните структури на МПО; обсъждане и гласуване на заключителните документи, които се приемат от конгреса. Изнесената информация показва, че МПО продължава традицията за най-тържествено честване на всички големи български християнски празници (Коледа, Великден, 24 май, 2 август – деня на обявяването на Илинденското въстание и др.). Във връзка с тях са организирани десетки вечеринки, весели срещи и тържествени събрания, на които са присъствали хиляди хора. На много места мероприятията се провеждат заедно

с енориите при местните ни православни църкви. Големи усилия във всички градове, където работят структурите на МПО, се полагат за привличане на млади хора в проявите на културния цикъл, организиран и ръководен от МПО. Там те учат български език, народни песни и танци, тайните на българската национална кухня. Във връзка с постигнатите успехи поздрави към делегатите на 80-ия конгрес и всички членове на МПО поднесоха и членовете на делегацията, пристигнала от България. Всички единодушно приветстваха високохуманната и родолюбива мисия, която МПО изпълнява вече осем десетилетия.

Основният дебат по официалните решения, които 80-ият конгрес трябваше да приеме, се състоя на 2 септември. Изказаха се всички делегати. Те настояваха да се осъди необузданата албанска експанзия в Р Македония. Ясно беше изразено и дефинирано убеждението на конгреса, че албанците в Р Македония не се борят за човешки права и свободи, защото те ги имат. Главната им цел беше дефинирана от делегатите като: „открита агресия за насилствена ревизия на държавните граници“. Целта ѝ е да се създадат условия в бъдеще да се реализира химерата, наречена „Велика Албания“. В последна сметка бяха одобрени и гласувани три главни резолюции. С първата конгресът изказа солидарността на диаспората ни в Новия свят с усилията на правителството в Скопие за отстояване суверенитета и териториалната цялост на Р Македония. Във втората резолюция се изказа одобрение за политиката на президента Джордж Буш и правителството на САЩ, подкрепящи Р Македония. Третата резолюция беше адресирана до Съвета на Европа и Европейския съюз, с призив да продължават курса на политиката за постепенно интегриране на Р Македония в единната европейска общност.

На 2 септември вечерта в голямата зала на хотел „Хилтън“ се състоя традиционният тържествен банкет. Главен говорител на него беше Майк Зафировски – преуспял бизнесмен в САЩ, родом от Скопие. Специално поздравление до 80-ия конгрес на МПО поднесе губернаторът на щата Илинойс Джордж Раян. Галавечерята продължи с всеобщо веселие, което привърши рано призори. На 3 септември гостите и делегатите посетиха едни от най-известните забележителности на Чикаго като небостъргача „Сийърс“, световноизвестната Чикагска художествена галерия, богатата на музеи и атракции крайбрежна улица, виеща се по брега на Мичиганското езеро. Следобяд хората тръгнаха обратно за своите домове, с уговорката на следващия конгрес на МПО през септември 2002 г. да се срещнат отново.

Паралелно с участието си в деловите заседания и културните мероприятия на конгреса, официалната българска делегация положи много усилия, за да се срещне и с други културно-просветни структури на петдесетхилядната българска емиграция в Чикаго. Тя посети Българския културен център и беше поканена в редакцията на най-авторитетния български вестник в Чикаго – „България“. Членовете на делегацията дадоха подробни интервюта на главния редактор г-н Динко Динков и редактора Климент Величков. Материалите бяха публикувани в следващите броеве на изданието.

Делегацията ни посети една от българските православни църкви в града – „Св. Иван Рилски“. В подробен разговор с нейния свещеник Валентин Ноцков бяха изяснени възможностите за изпращане на учебници на българското училище при църквата, книги за библиотеката, записи на българска музика и други потребни неща за културния живот на нашата диаспора в Чикаго. Накрая благодарните домакини дадоха обяд на българската делегация в най-големия български ресторант в града – „Родопи“, собст-

веност на г-н Хамид Русев. Делегацията се постара да създаде широки контакти с емигрантските институции, за да се изяснят възможностите за подпомагане дейността им.

Преценен цялостно, 80-ият конгрес на МПО трябва да се квалифицира като едно от най-значимите и впечатляващи събития, реализирани от представители на българския народ извън родината през 2001 г. Даден беше нов, мощен тласък на усилията за запазване самочувствието и националното достойнство на тази отломка от нашия народ зад океана. Демократичният свят за пореден път чу нейния ясен глас в подкрепа на териториалната цялост и независимостта на Р Македония. А МПО навлезе в своето девето десетилетие като една от най-стабилните и общополезни структури на българската диаспора, разпростряла се от Канада през САЩ и Латинска Америка до Австралия. Тя ще играе важна роля в усилията да се осигури благоприятна обстановка за трайно стабилизиране на Р Македония като суверенна държава и нов градивен фактор на Балканите. За по-нататъшното задълбочаване на единството на всички българи, независимо къде ги е отвела съдбата – в свободна България, в Р Македония или във великите цивилизации на задокеанския свят...“.

Този отчет написах няколко дни след завършването на 80-ия конгрес на МПО. Поради това той разкрива ясно няколко особено показателни момента, свързани с политиката по македонския въпрос в самото начало на XXI в. Очевидно е, че през 2001 г. представителите на официални български институции (Народното събрание, Външно министерство, Комитета за българите в чужбина, МНИ в София) използваха трибуната на 80-ия конгрес на МПО, за да демонстрират пълната подкрепа от нашата страна на борбата, която Р Македония водеше по това време с албанските националисти. МПО възприе напълно позицията на българската делегация и я вътча в своите конгресни решения. Те бяха приети единодушно от делегатите на конгреса и изпратени до американския президент, до Европейската комисия в Брюксел и до други влиятелни фактори на международната политика. Важно е също така да се подчертае специално, че по време на конгреса през 2001 г. македонската българска емиграция в Новия свят отново използваше като работни езици само английски и български. В този смисъл през 2001 г. в Чикаго беше формулирана и изразена консолидирана, общобългарска позиция в защита на справедливата кауза – да се даде шанс на Р Македония, за да се стабилизира като суверенна държава.

В същото време от горния текст личи появата и на някои нови тенденции, които са важни с оглед на бъдещето. Най-напред прави впечатление промяната в ръководството на ЦК на МПО. В края на 90-те години здравословното състояние на г-н Иван Лебамов се влошава и той се оттегля от председателския пост на патриотичната организация. Новият председател на ЦК г-н Крис Иванов е емигрант с корени от Вардарска Македония. Поради това той беше поканил за официален говорител на конгреса бизнесмен, реализирал се в САЩ, но родом от Скопие. На конгресите на МПО вече се явяваха и официални гости от Р Македония. Следователно бъдещето щеше да покаже дали не се осъществяваше един организиран курс за проникване на неомакедонистко влияние и в редовете на МПО. Отговор на този проблем можеше да даде само бъдещето.

Тъй като всеки от членовете на българската делегация беше купувал самолетните си билети поотделно, то и завръщането ни в България стана в различно време. Основната част от колегите отлетяха от Чикаго на 5 септември 2001 г. Моят полет беше на 14 септември. До тогава имах намерение да работя десетина дни в библиотеки-те на Чикаго. Нуждаех се от известна научна информация, тъй като завършвах поред-

ната си книга „Американският юнионизъм и българските еселписти в САЩ. (Идеология и политическа практика)“. На 11 септември 2001 г. станаха атентатите в Ню Йорк и Вашингтон. В САЩ настъпи колосално брожение. Навсякъде се засилиха мерките за сигурност, извършваха се проверки и пр. Това доведе до отмяната на хиляди самолетни полети. Промениха се датата и часът и на моя полет. Наложих да изчакам до 22 септември, когато най-сетне ми съобщиha, че ще летим обратно за Франкфурт. Закъснях със завръщането си, но пък имах възможността да наблюдавам лично ужаса, който американската нация преживя след най-зловещите удари, нанесени на САЩ от външен противник.

* * *

Участието ми в 80-ия конгрес на МПО през 2001 г. беше нещо като „горна граница“ и своеобразен „финал“ на един много активен период, в чиито рамки бяха възстановени отношенията между МНИ и МПО. След това ситуацията започна да се променя видимо. Подир атентатите на ислямистките екстремисти от 11 септември 2001 г. значително се усложни режимът за получаване на американски визи. В тази обстановка новото ръководство на МПО не проявяваше вече същата активност за разширяване на връзките си с обществените и научните организации в България. Ставаше все по-ясно също така, че поддържането на активни отношения с българското патриотичното емигрантско движение в Новия свят не можеше да бъде само и единствено дело на обществената инициатива в лицето на МНИ. Нужна беше сериозна държавна намеса например при подпомагане издателската политика на МНИ. Такава помощ не последва. В резултат през първото десетилетие на XXI в. МНИ преживя период на значителна бюджетна стагнация. Много по-трудно се издаваха и разпращаха по света книги със сериозно научно съдържание. Редно беше Външно министерство да изпраща българския посланик във Вашингтон на ежегодните конгреси на МПО, за да създаде трайна традиция в новите условия, когато България и САЩ вече бяха и съюзници по линия на НАТО. Такава традиция обаче не се наложи. В същото време старата генерация в ЦК на МПО, начело с г-н Иван Лебамов, се оттегли от активна обществена дейност. На предни позиции излязоха личности, чиито корени бяха от територията на съвременната Р Македония. Посланиците на Р Македония във Вашингтон все по-често започнаха да присъстват на годишните конгреси на МПО и да посещават редакцията на в-к „Македонска трибуна“. Там (за пръв път в историята) започнаха да се прокарват и статии на „македонски език“!?

При усложнилата се ситуация видими центробежни тенденции се породиха и в редовете на МПО. В Торонто се обособи опозиционен център, който започна активна критика срещу проникването на неомакедонистката пропаганда в средите на старата българска емиграция от Македония.

Така или иначе, 90-те години на XX в. са важна страница от усилията на МНИ да разшири възможностите за стабилизиране на българското културно и политическо влияние сред българската диаспора в Новия свят. В това отношение поколението, което възстанови Института, продължи и обогати същностно старите традиции: МНИ да функционира като водещ център на националноотговорната академична наука, която е призвана да защитава непреходните интереси на българския народ.
